

RAZA.

Om att sortera människor.

Mätverktygen är hämtade ur den tyske rasbiologen och nazistofficeren Bruno K. Schultz Taschenbuch der rassenkundlichen Meßtechnik (München, 1937).

Händerna är hämtade ur Rolf Voigt och Kurt Pfisters Hände: Eine Sammlung von Handabbildungen grosser Toter und Lebender (Hamburg, 1929).

Vi och Dom.

Människor har ett behov av att dela in sin omvärld i olika kategorier. Vi kategoriserar företeelser och saker, men även människor. Det är så vi gör vår verklighet begriplig.

Men när vi kategoriserar och delar in människor i grupper kan det skapa ett ”vi och dom”-tänkande. Vi fokuserar på skillnaderna mellan grupper och på likheterna inom grupper. Och då bortser vi ifrån det som är likt mellan grupper och alla olikheter som finns inom en grupp. Kategorisering av människor kan därför spä på fördomar om grupper.

Ett exempel på kategorisering är rasism och rastänkande. När man delar upp människor i olika raser drar man skarpa gränser mellan vi och dom. Den egna ”rasen” betraktas som överlägsen, medan andra ”raser” ses som underlägsna.

Var kommer idéerna om ras ifrån? Den här utställningen handlar om rastänkandets historia.

”

Ingenting är mer grundläggande än kategorisering för hur vi tänker, varseblir, agerar och talar.

”

GEORGE LAKOFF, AMERIKANSK PROFESSOR
I SPRÅKVETENSKAP

Hur uppstod begreppet ras?

I Spanien och Portugal började man i slutet av 1400-talet tala om "blodets renhet". Det katolska kungahuset hade beslutat att alla judar skulle fördrivas eller dödas. För att räknas som kristen krävdes att en person hade "rätt blod", det vill säga var kristen sedan flera generationer tillbaka. Att konvertera hjälpte inte. Judar och muslimer ansågs vara underlägsna människor utan värde och rättigheter.

Det här sättet att se på andra folkgrupper tog spanjorer, portugiser och andra européer med sig ut i världen under kolonialismen. Ursprungsfolk i Amerika och svarta människor från Afrika betraktades som lägre stående.

I samband med kolonialismen och den transatlantiska slavhandeln började ordet "raza" att användas om människor som ansågs vara underlägsna. Ordets ursprung är inte helt klart. Förmodligen kommer det från arabiskans "râs", som betyder huvud.

Oljemålningen "Utdrivandet av judar i Sevilla" av den spanske konstnären Joaquín Turina y Areal cirka år 1850. Bildkälla: Centro de Interpretación de la Judería de Sevilla.

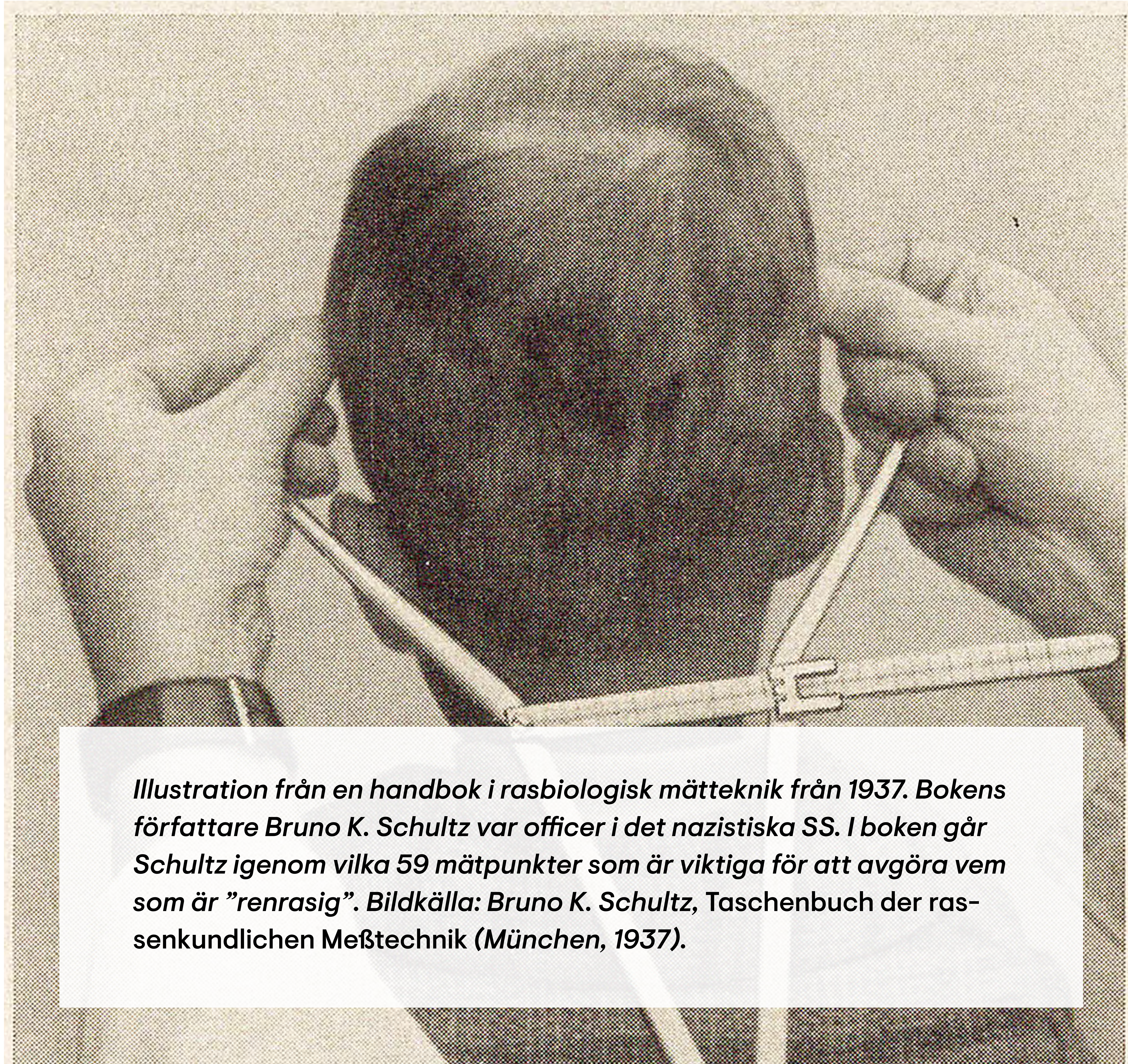

Illustration från en handbok i rasbiologisk mätteknik från 1937. Bokens författare Bruno K. Schultz var officer i det nazistiska SS. I boken går Schultz igenom vilka 59 mätpunkter som är viktiga för att avgöra vem som är "renrasig". Bildkälla: Bruno K. Schultz, Taschenbuch der rasenkundlichen Meßtechnik (München, 1937).

” Även om det skulle bevisas att det aldrig funnits en arisk ras i det förflutna, önskar vi ändå att det i framtiden kommer att finnas en. Det är en avgörande ståndpunkt för handlingens män. ”

HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN,
BRITISK-TYSK SOCIALDARWINIST OCH RASTEORETIKER

arist: LINNÆI. M. D.
HODUS plantarum SEXUALIS
ISTEMATE NATURÆ
descripta

Var Blomster- konungen rasist?

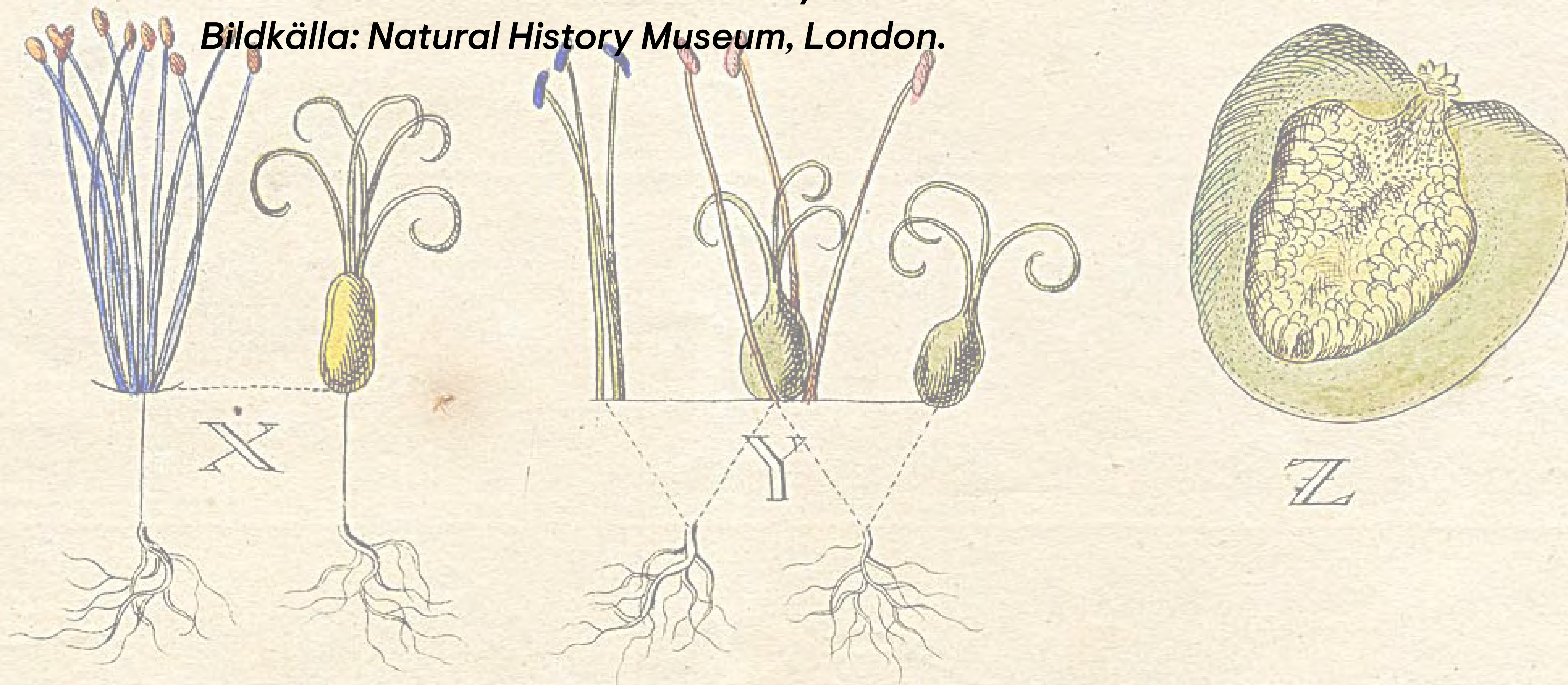
Carl von Linné (1707–1778) räknas som en av tidernas viktigaste vetenskapsmän. Han klassificerade blommor, stenar, djur – och människor. Genom sitt verk *Systema naturæ* lade han grunden för den fysiska antropologin. Linné har samtidigt anklagats för att ha varit rasist, och till och med kallats för ”rasismens fader”.

Linné ansåg att alla människor tillhörde en och samma art. Han använde aldrig begreppet ”ras” när han beskrev människor. Ändå delade han in mänskligheten i fyra grupper, utifrån fyra världsdelar. Grupperna skilde sig åt genom fysiska egenskaper och personliga karaktärsdrag. Han kunde på så sätt beskriva en hel kontinents invånare som ”allvarsamma och giriga”.

Den tyske antropologen Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) utvecklade Linnés teorier. Utifrån mätning av skallar delade han in mänskligheten i fem så kallade varieteter: ”kaukasier”, ”mongoler”, ”malajer”, ”etiopier” och ”amerikaner”. I likhet med Linné ansåg Blumenbach att människan bestod av en enda art.

Strax efter att Linné publicerat Systema naturæ år 1735 skapade den tyske illustratören Georg Dionysius Ehret ett kopparstick föreställande blommornas sexualsystem utifrån Linnés teorier.

Bildkälla: Natural History Museum, London.

Kampen mellan raserna.

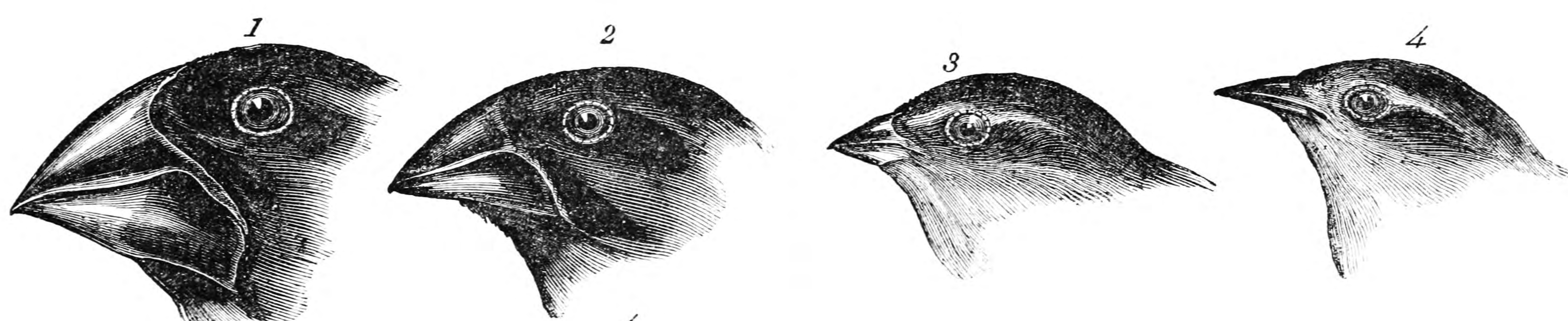
I mitten av 1800-talet publicerade den franske diplomaten Arthur de Gobineau (1816–1882) det verk som kommit att kallas för ”den moderna rasismens bibel”, *Om de mänskliga rasernas ojämlikhet*. Gobineau påstod att rasen var drivkraften bakom alla kulturers utveckling. Kulturer och raser präglades av skarpa skillnader. Rasblandning ledde enligt Gobineau till förfall.

Gobineau betonade olikheterna både *mellan* raser och *inom* raser. Alla raser innehöll en elit, och arvsanlag bestämde vem som tillhörde denna elit. Klassamhället var enligt Gobineau en bild av naturens egen ordning. Det fick inte rubbas.

Bara några år senare utkom den brittiske forskaren Charles Darwins (1809–1882) klassiska verk *Om arternas uppkomst*. Darwin menade att de djurarter som var bäst lämpade att anpassa sig till sin omgivning överlevde. Darwin förhöll sig dock ganska sval till sam-

tidens rasteorier. Han var i första hand intresserad av att förstå livets och människans historia på jorden.

Den liberale brittiske filosofen Herbert Spencer (1820–1903) utvecklade Darwins teorier. Kampen mellan arter pågick enligt honom inte enbart i naturen, utan även i det moderna samhället. Livet i stort, och inte minst ekonomin, var en strid mellan starka och svaga. Socialdarwinismen var född. Den kom att få stort inflytande på rasbiologer i början av 1900-talet.

Enligt Darwin överlevde de djurarter som var bäst på att anpassa sig till sin omgivning. Darwins teorier omtolkades senare till att även gälla människor i det moderna samhället. Bildkälla: Charles Darwin, Journal of Researches into the Natural History and Geology of the Countries Visited during the Voyage of H.M.S. Beagle round the World (London, 1845).

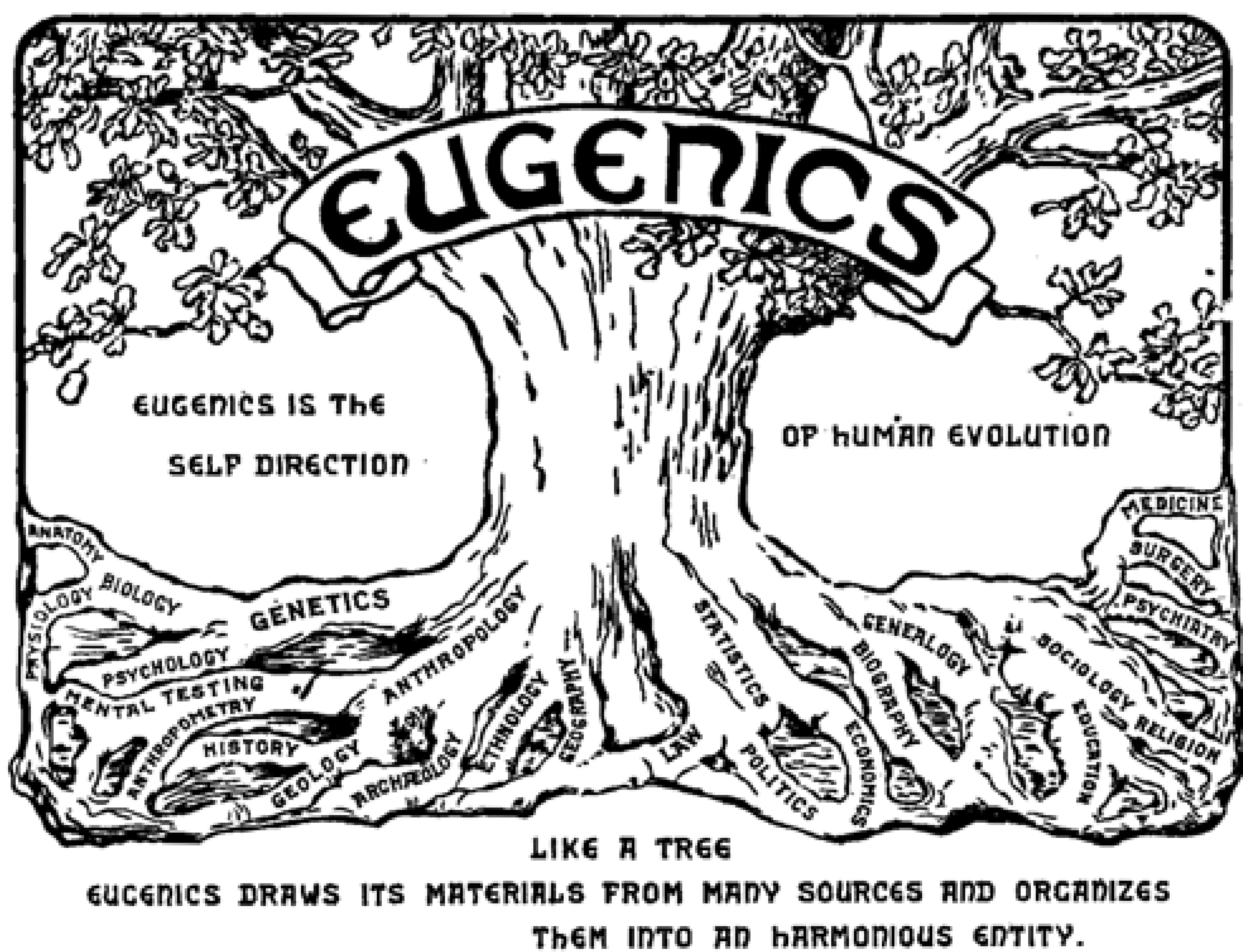
Varför fanns det så många rasteoretiker på 1800-talet?

Under 1800-talet nära tredubblades Europas befolkning. Stora grupper av människor i det gamla bondesamhället tvingades flytta till städerna. Politiska rörelser som krävde demokrati växte fram.

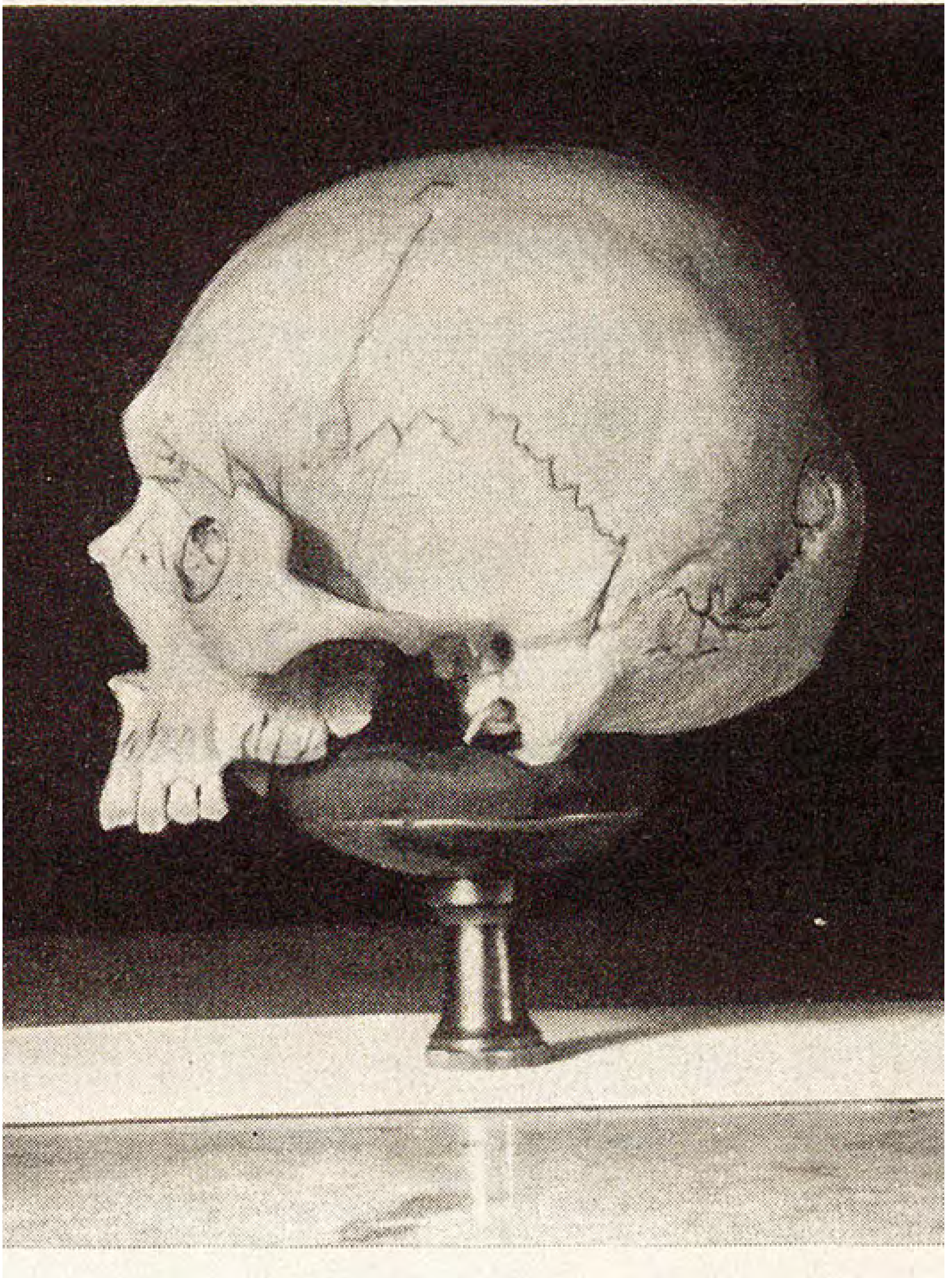
För eliten i samhället innebar allt detta ett hot. Folket kom att kallas för "massan" eller rentav "pöbeln". Samtidigt etablerades påstådda vetenskaper som försökte dela upp människor i raser. Rasbiologins framväxt på 1800-talet kan ses som ett svar på hotet som den allt större befolkningen innebar för eliten.

Den österrikiske munken Gregor Johann Mendel (1822–1884) anses vara den moderna genetikens fader. Han experimenterade med förädling av

grödor och utvecklade teorier om arvsanlag. Statistikern Francis Galton (1822–1911) influerades av Mendel. Han introducerade ordet "eugenik": läran om att förbättra människans ärftliga egenskaper. Enligt Galton fick "fel människor" för många barn. "Rätt människor" skulle i stället uppmuntras att föröka sig. Eugeniken växte till en internationell rörelse, som låg till grund för rasbiologiska lagar i många länder i västvärlden.

Emblem för den andra internationella eugenik-kongressen, som hölls på American Natural History Museum i New York 1921. Bildkälla: Harry H. Laughlin, The Second International Exhibition of Eugenics (Baltimore, 1923).

Som professor i anatomi drevs Anders Retzius av en övertygelse: Eftersom huvudskålen rymmer hjärnan, där själen bor, borde skallens form säga en del om våra mentala och andliga egenskaper. Bildkälla: Bruno K. Schultz, Taschenbuch der rassenkundlichen Meßtechnik (München, 1937).

Långskallar och kortskallar?

Anders Retzius (1796–1860) var en av de stora svenska vetenskapsmännen i Linnés kölvatten. Som professor i anatomi drevs han av en övertygelse: eftersom huvudskålen rymmer hjärnan, där själen bor, borde skallens form säga en del om våra mentala och andliga egenskaper.

Retzius mätte huvuden på levande och döda människor. Han etablerade begreppen "långskallar" och "kortskallar". Långskallarna tillhörde enligt Retzius nordeuropeiska "avancerade" raser, medan kortskallarna fanns bland "icke-avancerade" raser. Långskallar var krigiska och företagsamma, kortskallar var slöa och bakåtsträvande.

Eugeniken och teorierna om skallens form blev grunden för den svenska rasbiologiska rörelsen. År 1909 bildades Svenska sällskapet för ras-hygien. Sällskapet arrangerade utställningar, gav ut skrifter och verkade för att ett statligt rasbiologiskt institut skulle bildas.

Institutet invigdes 1922 under ledning av landets mest framstående rasbiolog, Herman Lundborg (1868–1943). Institutet kom bland annat att registrera, mäta och fotografera över 100 000 personer i Sverige, däribland samer, romer, judar och tornedalingar.

1934 infördes den första steriliseringslagen i Sverige. Det blev då möjligt att sterilisera så kallade "sinnesslöa" människor, så att de inte skulle kunna få barn. Lagen fanns kvar till 1976. Den sista steriliseringslagen i Sverige – som tvingade personer som skulle genomgå könskorrigering att steriliseras – avskaffades först 2013.

fr. d. Anthropol., 1:a uppl. längden

<i>Kroppsvikt: Hull: mager, måttl., fet. Ögonfärg: Iris Aureol</i> <i>Hårfärg: Huvudh. Ögonbr. Skägg: Must. Hak- o. kindsk. Axelh. Pub.</i> <i>Näsa: Rygg: konkav { lätt, starkt, rak, konvex { lätt, starkt, vinkelböjd, vågig. Septum: uppstig., horisontalt, neds</i>											
100 %	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1 Kroppslängd	2 Suprast-höjd	3 Symfys-höjd	4 Akrom-höjd, h.	5 Daktyl-höjd, h.	6 Axelbredd a—a	7 Bäckenbredd	8 Huv: ör-höjd, v. Proj. avst. v—t	9 Huv: längd	10 Huv: bredd	11 Minsta pannbredd	12 Okulbr
14 Morf. ans-höjd	15 Näs-höjd	16 Näs-bredd	17 Fys. ör-längd, v.	18 Fys. ör-bredd, v.						19 Bål-längd	20 A: lä

Registerkort för dokumentation av kroppsliga mätdata. Kortet anger de undersökta personernas fysik, hälsotillstånd och sociala status. Bildkälla: Arkiv efter Statens institut för rasbiologi, Uppsala universitetsbibliotek.

*"Familjeporträtt" av den tyske tecknaren Wolfgang Willrich.
Bildkälla: Westermanns Monatshefte (Berlin, 1939).*

Drömmen om den ariska rasen.

År 1923 försökte nazisterna i Tyskland ta makten genom en statskupp. Det misslyckades och rörelsens ledare Adolf Hitler (1889–1945) sattes i fängelse. Här skrev han första delen av sitt politiska manifest *Mein Kampf*.

Hitler utmålade judarna som en mindervärdig och konspirerande ras. Judarna hade enligt honom genomgående dåliga egenskaper. Hitler var influerad av ett antal anti-semitiska tänkare. Här fanns såväl den protestantiske reformatorn Martin Luther (1483–1546) som den brittisk-tyske socialdarwinisten och rasteoretikern Houston Stewart Chamberlain (1855–1927).

I *Det artonde århundradets grundvalar* från 1899 hade Chamberlain beskrivit den ras

som var överlägsen och som borde härska i världen. Den rena ariska rasen bestod enligt honom av ett antal europeiska folk. Överst fanns germanerna, det vill säga tyskarna.

Hitler släpptes ur fängelset efter nio månader. Åren efter den ekonomiska kraschen 1929 ökade stödet för nazisterna kraftigt. År 1933 kom det nazistiska partiet till makten i Tyskland. Snart inleddes de förföljelser som skulle sluta i folk mord och Förintelsen.

Kennzeichen für Schutzhäftlinge in den Konz.-Lagern

IV/5

Form und Farbe der Kennzeichen

	Politisch	Berufsverbrecher	Emigrant	Fluchtsortierer	Homosexuell	Arbeitslächer Häftling	Arbeitslächer Zemmelhäftling
Grundfarben :							
Abzeichen für Rückfällige :							
Häftlinge der Strafkompanie :							
Abzeichen für Juden :							

Besondere Abzeichen

Jüdischer
Kasselhänder

Kasselhänderin

Fluchtsortierer

Häftlingsnummer

1a Häftling

Beispiel :

Politischer Jude,
rückfällig,
Angehöriger der
Strafkompanie

Sonder-Fraktion
Wehrmacht

Nazisterna kategoriserade människor både i samhället och i koncentrationslägren. I lägren användes olivfärgade trianglar, fastsydda på fångarnas kläder, för att klargöra varför de hade placerats där. Bildkälla: Bundesarchiv, Koblenz.

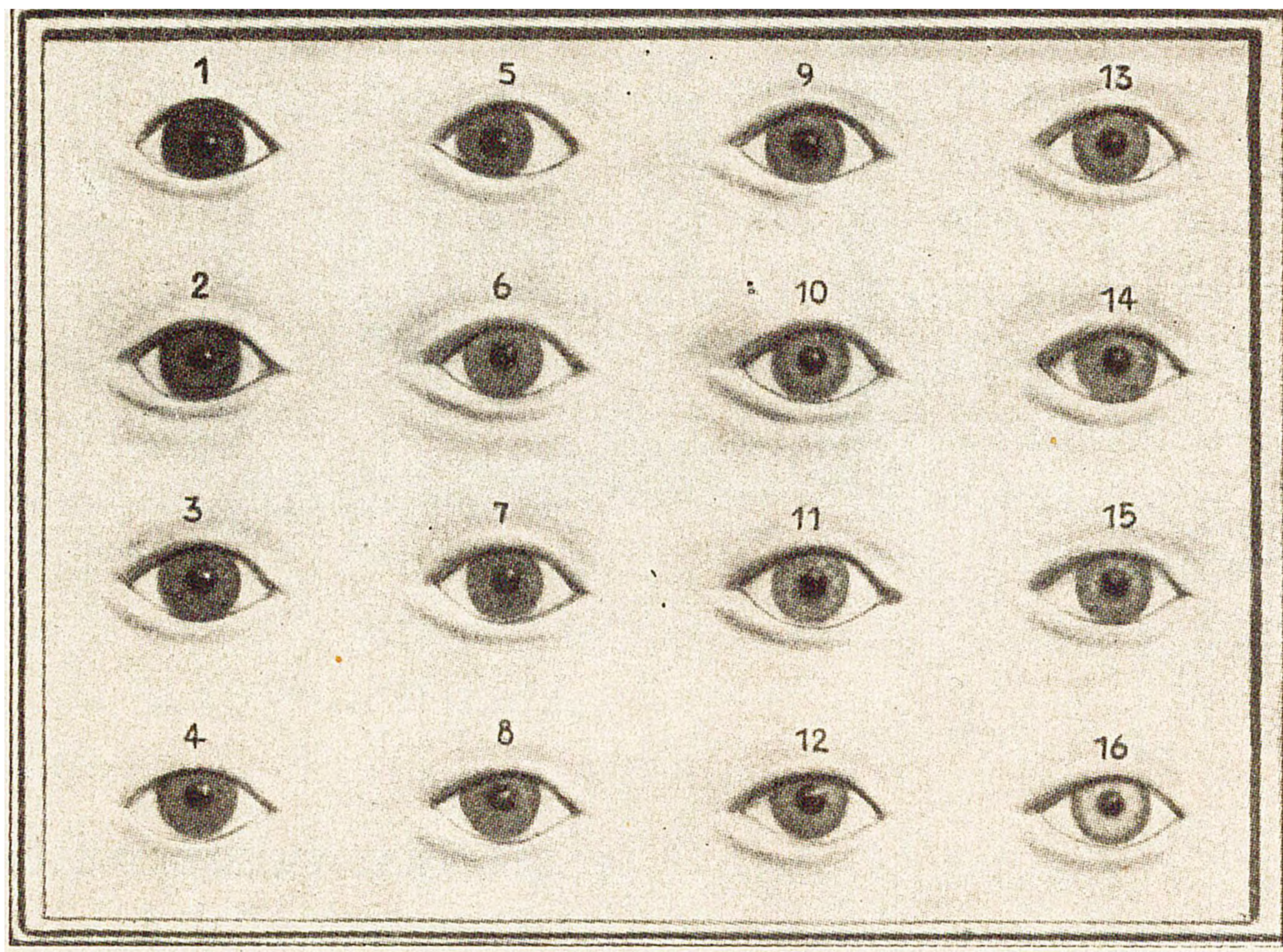
Mänsklighetens enhet.

Fyra år efter andra världskrigets slut samlades forskare i Paris hos Unesco; FN:s organisation för utbildning, vetenskap och kultur. I ett dokument som publicerades året därpå, 1950, betonade forskarna mänsklighetens grundläggande enhet. Det som förenade människor var enligt forskarna betydligt större än det som skilde dem åt. Men trots Unescos dokument fortsatte vissa genetiker och antropologer under efterkrigstiden att dela in mänskligheten i olika raser.

År 2003 presenterade vetenskapsmännen i det internationella forskningsprojektet

Human Genome Project sin omfattande kartläggning av den mänskliga arvsmassan. Den visade att alla människor till 99,9% har samma DNA.

Människor kategoriserar och sorterar för att göra sin omvärld begriplig. Det ligger i vår natur. Men kategorisering av människor kan också förstärka fördomar, bidra till polarisering och användas för att legitimera förtryck och våld. Vi behöver reflektera över vårt sätt att tänka och vad det kan få för konsekvenser. Kan vi ta hjälp av historien för att bli mer medvetna?

Väggtafva som visar människors ögonfärger, framtagen av den schweiziske antropologen Rudolf Martin. Bildkälla: Bruno K. Schultz, Taschenbuch der rassenkundlichen Meßtechnik (München, 1937).